

kişi Gureba Hastahanesi'nde vefatından az önce hastahanenin başhekimine teslim etmiştir. Daha sonra başhekim tarafından müzeye verilen madenî paraların çoğunluğu erken devir Emevîler, Abbâsîler, Eyyübîler, Artuklular, İlhânîlar, Atabegler dönemi ve San'a imamları devrine ait olan altın, gümüş, bronz ve bakır paralarıdır. Bizans imparatorları adına darbedilen diğer bir grup para da ilgi çekicidir. Daha geç döneme tarihlenen madenî paralar içinde çoğunluğu Osmanlılar devrinde basılan paralar yer almaktadır. Bunlar Kanûnî Sultan Süleyman döneminden başlayarak 1918 yılına kadar birçok padişah adına darbedilen bakır ve gümüş sikkelere oluşturmaktadır.

Müze 1967 yılında açıldıktan sonra bazı imkânsızlıklar sebebiyle 1976'da kapatılmıştır. Bu tarihten itibaren bakımsız duruma gelmiş, tamirlerden artan mimari malzemelerin sürekli buraya taşınmasıyla depo halini almıştır. 1983 yılının Mart ayından sonra başlayan çalışmalar neticesinde eserlerin bakımı ve külliyein restorasyonu yapılarak bazı yeniliklerle birlikte 28 Ekim 1984 tarihinde müze tekrar hizmete açılmış, 1986'da çeşitli sebeplerle tekrar kapatılmıştır. Bugün müzenin Haseki Külliyesi'nde yeniden açılması için hazırlık devam etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şennur Aydın, "Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi", *Vakıflar*, İstanbul 1984, s. 66-69; a.mlf., "Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi", *Türkiyemiz*, XVI/47, İstanbul 1985, s. 32-39; a.mlf., "Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi", *DİA*, III, 9-10; Mehmet Önder, *Türkiye Müzeleri*, Ankara 1992, s. 143-144; Erdem Yücel, "Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi", *Vakıflar Bülteni*, sy. 1, İstanbul 1970, s. 57-62; a.mlf., "Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesinde Kurulmakta Bulunan Yeni Bir Müze", *TY*, VI/1 (1967), s. 30-31; a.mlf., "Tunç Bir Selçuklu Şamdanı", a.e., VI/6 (1967), s. 27-29; a.mlf., "İstanbul Vakıf Müzeleri", *Türkiyemiz*, III/8, İstanbul 1972, s. 12-21.

EMİNE TÜLAY SÜLÜNGÜR

TÜRK ve İSLÂM ESERLERİ MÜZESİ

İstanbul'da
Türk ve İslâm sanatı eserlerini
topluca barındıran
ilk Türk müzesi.

Evkaf Nâzın Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin kurduğu, 1914'te ziyarete açılan müzenin ilk adı Evkâf-ı İslâmiyye Müzesi'dir (İslâm Vakıfları Müzesi). 1908 yılından itibaren yapılan çeşitli toplantılarda Sadrazamlık, Maarif Nezâreti ve Müze-i Hümâ-

yun tarafından Hazîne-i Evkâf-ı Hümâyün İdaresi'ne kıymetli eşyanın toplatılması ve kurulacak bir müzede korunmasının telkin edildiği bilinmektedir. Bizzat Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın imzası ile gümüşlere tezkere yazılmakta ve çalınan eşyanın Avrupa müzelerine kaçırılmasını önlemek için dikkatli davranılması bildirilmekteydi. Alınan bütün önlemlere rağmen hırsızlıklar devam etmiş, çalınan eşya arasında halı, kilim, ahşap kapı, rahle, el yazmaları, kandil, fanus gibi taşınır eserler bulunduğu gibi mihrap çinileri ve pencere alınlıkları gibi duvara raptedilmiş olanlar da vardır. Artan soygunlar karşısında bu eserlerin bir an önce toplanması yeniden gündeme gelmiş ve Müze-i Hümâyün Müdürü Osman Hamdi Bey'in başkanlığında değerli İslâm sanatı eserlerinin korunması önlemlerine ve toplanmalarına dair karar alacak bir komisyonun kurulması kararlaştırılmıştır. Böylece İslâm sanatı eserlerinin değeri anlaşılmaya başlanmış ve koruma altına alınmaları konusunda ilk önemli adım atılmıştır. Öncelikle talana uğrayan cami, türbe, mescid gibi binalarda mevcut kıymetli eserler Evkaf Nâzır Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi tarafından toplatılmıştır.

Ülkenin her yanından toplanan eserlerin yanı sıra Halep gibi uzak vilâyetlerden de eserler getirilmiştir. Ancak zamanın şartları gereği genel bir tarama yapılmadığı için daha sonraki yıllarda derlemelerin tekrarına ihtiyaç duyulmuştur. Kurulması kararlaştırılan Evkâf-ı İslâmiyye Müzesi için ayrı bir bina yapımı düşünülmüş-

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde sergilenen madenî eserlerden bronz buhurdan (Envanter nr. 12)

se de sonradan bundan vazgeçilerek Süleymaniye Külliyesi'nde boş bulunan imaret (dârüzziyâfe) binasında karar kılınmıştır. Buradaki koleksiyona dair güzel basıklı bir rehber 1939'da yayımlanmıştır. Müzenin düzenlenme hazırlıklarına dair pek çok belge mevcuttur. Bunlara bakarak özel dolap ve vitrin siparişi verildiği, sergilenecek halı ve kilimlerin bakım ve tamir görüldüğü anlaşılmaktadır. Müze müdürlüğüne getirilecek kişi üzerinde dikkatle durulmuş, aralarında Celâl Esat'ın da (Arseven) bulunduğu birçok kişiye teklif yapıp mülâkata çağırılmış, müdürün yanında fahri olarak çalışacak bir yönetim kurulu oluşturulmuş, bu kurul vakıf binalardan eşya ve eser toplayıp getirmeye, haftada bir gün gerekli konuları incelemeye yetkili kılınmıştır.

Müze, Sultan Mehmed Reşad'ın tahta çıkışının yıl dönümüne rastlayan 27 Nisan 1914 tarihinde açılmıştır. Uzun arayışlardan sonra müdürlüğe Ahmed Hakkı Bey getirilmiş, daha sonra Mimarzâde Ali Bey bu görevi ifa etmiştir. Açılıştta Veliâht Yusuf İzzeddin Efendi'nin yanı sıra Besim Ömer Paşa, Sadrazam Said Halim Paşa, Şeyhülislâm Ürgüplü Hayri Efendi, devlet dairesi müsteşarları, yabancı diplomatlar ve gazeteciler hazır bulunmuştur. Müze hakkında İtalyan U. Monneret tarafından 1921'de bir İtalyan dergisinde makale yayımlanmıştır. Kuruluşunda Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti'ne bağlı olan müze, 1924 yılında Evkaf Nezâreti'nin kaldırılmasıyla Vakıflar İdaresi'nden ayrılarak Maarif Vekâleti'ne bağlanmış, ardından Türk ve İslâm Eserleri Müzesi adıyla Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü'nün bir şubesi halinde ça-

XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait minelî altın sorguç yuvası (TIEM, Envanter nr. 447)

TÜRK ve İSLÂM ESERLERİ MÜZESİ

İşmalarına devam etmiştir. Bu dönemden başlayarak müze yönetimine sırasıyla Ahmed Ziyâ Bey (1924), Ali Sami Boyar, İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1927-1935), Abdülkadir Erdoğan (1935-1937 [vekâleten], 1937-1943), Elif Naci (1943-1963) getirilmiştir. 1939'da II. Dünya Savaşı sebebiyle koleksiyondaki eserler Anadolu'ya taşınmış, savaştan bitiminden sonra 1949'da tekrar getirilmiştir. 1964 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile yapılan çalışmalar neticesinde bağımsız bir müze haline getirilmiş ve müdürlüğüne Can Kerametli tayin edilmiştir.

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nin ilk koleksiyonunda halı, şamdan, kandil, el yazmaları ve levhalar, ahşap rahle, kapı, pencere kanatları ve çini eserler bulunmaktaydı. Müzenin koleksiyonları içinde halıların ayrı bir yeri vardır. Camileri kaplayan büyük boyutlu halılarla küçük seccade ve kilimler, benzersiz saf seccadeler, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nin dünyadaki en zengin koleksiyonunu meydana getirmektedir. Baş eserler ise hiç şüphesiz 1906 yılında Konya Alâeddin Camii'nde bulunan Selçuklu halıdır. Bunların dışında müzenin diğer önemli zenginlikteki koleksiyonu erken İslâmî dönemden başlayıp XIX. yüzyıla uzanan, İslâm yazı sanatının en önemli hattatlarının eserlerinin bulunduğu el yazmalarıdır. Erken İslâm sanatına ilişkin çok önemli bulgular veren ve I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı toprağı olan bölgelerde, Abbâsî Halifesi Mu'tasım'ın başşehri Sâmerâ ve Emevî Devleti'nin önemli merkezi Rakka'da yapılan arkeolojik kazılardan gelen eserler de koleksiyonun değerli bir bölümünü oluşturmaktadır. XII-XVIII. yüzyıllara ait Selçuklu, İlanlı, Timur-

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde sergilenen maden işi eserlerden şamdan (Envanter nr. 48)

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nin kumaş dükkânı köşesi

lu, Osmanlı ve Safevî maden, ahşap ve taş eserleri, Konya Kılıcarslan Sarayı gibi artık mevcut olmayan yapılara ait alçı kabartmalar müzenin diğer zenginlik kaynaklarıdır.

Müze için ikinci önemli kaynak akışı tekelerin kapatılmasının ardından 1926'da tekke, zâviye ve türbelerin içindeki eşyanın müzeye getirilmesiyle gerçekleşmiştir. Türbeler, sultan ve yakınlarının gömüldüğü yerler olmaktan öte ölen kişinin şahsî eşyaları ile türbe için özellikle yapıpı vakfedilmiş eserlerin toplu halde bulunduğu âdetâ birer küçük müze hüviyetini taşıyan mekânlar olmuştur. Türbelerde kandil, şamdan, halı gibi malzemenin yanı sıra sultanın giymiş olduğu kaftan, kuşandığı kemer ve kavuğuna taktığı değerli taşlı sorguçlar da saklanmıştır. Bu türbe eşyası Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nin koleksiyonlarına büyük zenginlik katmıştır.

1983 yılında müze uzun yıllar içinde restore edilen Sultanahmet'teki İbrâhim Paşa Sarayı'na taşınmıştır. Türk ve İslâm sanatı alanında dünyanın sayılı müzeleri arasında yer alan Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, bugün 40.000 eseri aşan koleksiyonları ile İslâm sanatının hemen her döneminden ve her türünden seçkin eserlere sahiptir ve Türk ve İslâm sanatı uzman ve meraklıları için vazgeçilmez bir kaynaktır. Müzenin yeni oluşturulan Etnografya Bölümü'nde halı ve kilim tezgâhları, dokuma ve yün boyama teknikleri, değişik bölgelerden derlenmiş malzeme Türk halk yaşamından kesitler sunulmaktadır. Müze, başarılı koruma ve sergileme çalışmalarından ötürü 1984 yılında Avrupa Yılın Müzesi başarı ödülüne, genç kuşaklara sanatı sevdirmeye çabalarından ötürü UNESCO özel teşvik ödülüne lâyık görülmüştür. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, ülkemizde bu alandaki eserlerin sergilendiği ilk müze olmaktan öte müzeciliğin yalnız Yunan,

Roma ve Bizans gibi uygarlıkların eserlerinin sergilenmesinden ibaret görülmediği, kendi öz sanatlarımıza da değer verilmesi gerektiği anlayışını getirmesi bakımından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin Mahmud Kemal – Hüseyin Hüsameddin [Yasar], *Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti'nin Târihçe-i Teşkilâtı ve Nüzzârın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul 1335, s. 232; Can Kerametli – Zahir Güvemli, *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi*, İstanbul 1974; Zarfif Orgun – Serap Aykoç, "La fondation du musée turc et le musée des arts turcs et islamiques", *Travaux et recherches en Turquie 1982*, Leuven 1983, s. 127; Nazan Ölçer, *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi: Kilimler*, İstanbul 1988, s. 27; a.mlf. v.dğr., *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi*, İstanbul 2002; Erdem Yücel, "Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nin Kuruluş Tâlimatnâmesi", *TK*, XVI/191 (1978), s. 691-698; a.mlf., "Türk-İslâm Eserleri Müzesi", *Sanat Dünyamız*, sy. 20, İstanbul 1980, s. 25-31.

NAZAN ÖLÇER

TÜRK LUGATI

Hüseyin Kâzım Kadri'nin
(ö. 1934)
hazırladığı karşılaştırılmalı
Türkçe sözlük.

Müellif, eserine yazdığı uzunca önsözde amacının çeşitli Türk lehçelerindeki dil bilgisi özellikleriyle Batı Türkçesi'nin söz dizimi kurallarını ortaya koymak, Türk dillerinin bir asıldan türediğini göstermek ve bu yolla dil birliğine gitme imkânını sağlamak olduğunu söyler. Ona göre Tanzimat'tan beri Türk toplumunu ayakta tutmaya çalışan Osmanlılık ve ittihâd-ı İslâm ideolojileri beklenen sonuçları vermemiş, dolayısıyla Türk birliği fikri tarihî bir mecburiyet haline gelmiştir. Bu sebeple önce kendi dilini iyi bilmek, daha sonra bu dilin diğer Türk lehçeleriyle olan ilişkilerini tesbit etmek gerekmektedir; *Türk Lugatı* da bu yolda atılmış bir adımdır. Bu-